

УДК 82.09

DOI: 10.32589/2411-3883.19.2022.274081

Шимчишин Марія Мирославівна

докторка філологічних наук, професорка,
завідувачка кафедри теорії та історії світової літератури,
Київський національний лінгвістичний університет
<https://orcid.org/0000-0003-4980-3296>
mshymchyshyn@yahoo.com

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА І СТРУКТУРА ВІДЧУТТЯ МЕТАМОДЕРНІЗМУ

Анотація. *Стаття сконцентрована на трьох складових: реальність війни росії проти України, структура відчуття (поняття, розроблене Реймондом Вільямзом), і метамодерна домінанта, запропонована Тімоті Вермуленем, Робіном ван ден Еккером та Елісон Гіббонз. Мета дослідження полягає в аналізі тих рис метамодернізму (історизм, афект, глибинність, поєднання минулого і теперішнього, нова щирість), які увиразнилися у контексті війни росії проти України. Війна засвідчила кінцевий занепад постмодерної домінанти, центрованої на пост-історичності, іронії, зневазі до великих наративів, згасанні афекту, пародії та передчутті кінця історії. Пережиття сучасного моменту спричинює потребу переосмислення тих теорій і практик, що були започатковані модернізмом і розвинуті постмодернізмом. Звідси маємо повернення до минулого як досвіду, якого потребуємо, до емоційної щирості і глибинної рефлексивності. Усі ці маркери сигналізують про настання нової домінанти, яку Т. Вермулен і Р. ван ден Еккер, означили як метамодернізм. Загалом маємо підстави стверджувати, що структури відчуття метамодернізму набули нової значущості через контекстуалізацію у реалії сучасної війни.*

Ключові слова: *метамодернізм, афект, історизм, нова щирість, культурна домінанта.*

Mariya Shymchyshyn

Doctor of Sciences (Philology), Professor, Chair
Department of Theory and History of World Literature
Kyiv National Linguistic University
<https://orcid.org/0000-0003-4980-3296>
mshymchyshyn@yahoo.com

THE RUSSIA-UKRAINE WAR AND METAMODERN STRUCTURE OF FEELING

Abstract. *The study takes into the consideration the existing dynamic relationship between metamodernism and the Russia-Ukraine war. The article aims to draw the parallels between metamodern structure of feeling and the harsh reality of war in Ukraine. The author has summarized the conceptual foundations of metamodernism and its paradigmatic benchmarks such as historicity, affect, and depth. It has been argued that these markers of metamodernism, conceptualized by Timotheus Vermeulen and Robin van den Akker, have intensified in the context of the Russia-Ukraine war. In particular, the past and the narrative of a nation problematized by the postmodern thinkers are re-activated within the Russia-Ukraine war. They are necessary to tie the past with our present and our future as well as to join disconnected presents. Metamodern historicity compensates historical amnesia of postmodernism and gives grounds to imagine a historical moment. Affect as a metamodern intensity through which we articulate the emotional reactions and responses has gained new currency during the Russia-Ukrainian war. Thousands of Ukrainian refugees are receiving help and support from the governments of different countries and people across the world. This situation exemplifies a desire of metamodern subjectivity for a meaningful personal emotional experience and interconnectedness. It has been concluded that metamodern logic has been forged during the Russia-Ukraine war and metamodern touchstones (historicity, affect, and depth) are contextualized in the reality of the 21st-century barbaric bloodshed. Moreover, the Russia-Ukraine war has disclosed that the intellectual life under the postmodern negation of grand narratives, truth, tradition, center, and other categories led us to intellectual and practical dead ends. The clash of civilizations that we experience today confirms the end of postmodern skepticism and irony, fragmentation, and playfulness. The postmodern logic blocked out our ability to respond to the tragedies and deaths brought by the war. We need a metamodern return to emotionality and sincerity to heal the traumas of war.*

Key words: *metamodernism, affect, historicity, new sincerity, cultural dominant.*

Вступ. Несправедлива і кровопролитна війна, яку веде росія проти України, спричинила не лише масові вбивства невинних людей, руйнування і каліцтва, але й стала надпотужним струсом для всього світу, що спричинив критичну потребу застановитися і визначити наші цивілізаційні орієнтири. Якщо Перша світова війна суттєво вплинула на траєкторію розвитку модернізму і зумовила кінцевий і радикальний розрив із конвенційними наративами західної епістемології, Друга світова війна стала початком відліку постмодерної чутливості, то сьогодні маємо підстави стверджувати, що російсько-українська війна, до якої причетні без перебільшення всі країни світу, оприявнює кінцеве прощання не лише з імперією, а й з постмодерною домінантою пізнього капіталізму. Сьогоднішня війна увиразнила ті симптоми метамодернізму, які окреслили Т. Вермулен і Р. ван ден Еккер у працях: «Нотатки про метамодернізм» (2010) та «Метамодернізм. Історичність. Афект і глибинність після постмодернізму» (2017). Звідси, пропоную власну рефлексію щодо кореляції між метамодернізмом і тією реальністю, яку ми, на жаль, маємо сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якщо, на думку Т. Вермулена, 2000-ні стали моментом переходу від постмодернізму до метамодернізму, то кристалізація аури (В. Беньямін) метамодернізму відбувається у час фінансової кризи глобального капіталу, занепаду телебачення і натомість поширення соціальних мереж і мережевої культури, міграційної кризи у Європі, активізації радикальних політичних рухів, виходу Великої Британії з Європейської спільноти, пандемії COVID-19, екологічної кризи і, нарешті, війни росії проти України. Усі ці фактори сприяли усвідомленню того, що постмодерна чутливість покинула домінантну позицію, що тривале іронічне загравання з історією, принципами моралі, почуттями та підвалинами ідентичностей призвели врешті до втрати орієнтирів, виснаження і спустошення, а далі породили спраглисть до відновлення і пошуку. Настав момент дати визначення періоду після постмодернізму, й одним з його варіантів є метамодернізм, де префікс мета- сигніфікує поєднання минулого і майбутнього, модерністського і постмодерністського. *Мета-* охоплює несумісне і суперечливе. Наприклад, сьогодні з одного боку ми маємо бойню, яку розв'язала

росія в Україні, і яка повертає цивілізаційну історію на століття назад, а з іншого боку, стоїмо за крок від моменту, коли штучний інтелект замінить більшу частину людської діяльності. Ситуація «мета-» охоплює як дикунство і звірства російської армії, так і випробовування системи захисту Землі від астероїдів і комет.

Як приклад метамодерної естетики Ірмтрауд Губер і Вольфганг Функ подають роман «Як бути двоїстим» («How to be both») Алі Сміт, виданий 2014 року. Твір, на думку дослідників, символізує перехід від постмодерного ковзання поверхнею (a depthless surface) до метамодерного глибинного занурення у сутність людських відносин, у тяглість історичного досвіду людства. «Замість того, щоб деконструювати поверхні і виявляти відсутності під ними, роман («How to be both» — М.Ш.) взорує на глибинність, яка сповнена значень і зв'язків, насичених прихованими змістами» (van den Akker, 2017, p. 153). На думку І. Губер та В. Функа, вже навіть сама назва твору — «Як бути двоїстим» — виражає метамодерну спрямованість на поєднання модерного і постмодерного. Це — своєрідний перехід від постмодерної деконструкції змістів і згодом поверховості насолоди до реконструкції і симбіозу минулого і сучасного, до відчитування минулого в сьогоденні. Або ж, кажучи словами авторів статті, «Реконструюючи 'Як бути двоїстим'», метамодерн це — схрещення модерного прагнення знайти сенси і постмодерної підозри до сенсів.

Американський теоретик метамодернізму Джейсон Джозефсон Сторм (Jason Josephson Storm) у праці «Метамодернізм. Майбутнє теорії» (2021) констатує сучасний інтелектуальний тупик, вихід із якого пропонували упродовж другої половини ХХ століття представники різних поворотів: лінгвістичного (1950 — 1960-ті), культурного, інтерпретативного, історичного (1970 — 1980-ті), когнітивного (1980-ті). Напередодні ХХІ століття маємо їх (поворотів — М. Ш.) вже цілу плеяду: афективний, матеріальний, просторовий, прагматичний, онтологічний, речовий, анімалістичний, візуальний, спекулятивний та інші. Усі вони засвідчують пошуки шляхів виходу з кризи, спричиненої постмодерним скептицизмом, іронією та недовірою. З цього приводу Дж. Джозефсон Сторм пише: «Занепад панівних наративів спричинив майже цілковиту недовіру до універсалій, і тим самим поглибив

партикулярність, яка не обіцяє нічого, окрім подальшої дезінтеграції. Ми, науковці, потребуємо кращої моделі, яка б заперечувала і модерністський есенціалізм, і постмодерністський скептицизм» (Josephson Storm, 2021, р. 3). Такою моделлю, на думку дослідника, є метамодернізм, який зрештою може забезпечити вихід із тупика. Дж. Джозефсон Сторм, натхненний позицією нігерійського науковця і мистецтвознавця Мойо Окедіджі (Myo Okediji), виокремлює значущість префіксу **мета-** у понятті метамодернізму. Коли він пише про заперечення заперечення як основу метамодернізму, то йдеться про поєднання суперечностей, або те, що Т. Вермулен і Р. ван ден Еккер мають на увазі під синкретизмом модернізму і постмодернізму.

Результати дослідження. Дослідники метамодернізму ставлять у центр три його складові: історизм, афект і глибинність, які певним чином корелюють із такими означниками постмодернізму, як постісторизм, згасання афекту (Ф. Джеймісон) та поверхневність.

Історизм. Очевидно, що питання історії як не просто хронології минулого, а історії як еволюційного процесу людства, який, за відомою працею Ф. Фукуями, завершився з розпадом СРСР, набуває нового сенсу у період метамодернізму. Як відомо, Ф. Фукуяма мав на увазі не кінець природніх циклів розвитку, а лише те, що «базові принципи чи інституції уже нарешті кінцево сформовані та усталені, оскільки всі головні питання вирішені» (Fukuyama, 1992, р. xii). У праці йшлося радше про кінець ідеології, а не історії. Проте вже незабаром, у 2012 році, Ф. Фукуяма, опублікував наступну працю «Майбутнє історії» (Fukuyama, 2012), де стверджував, що говорити про кінець історії трохи зарано, оскільки демократичні уряди більшості країн світу не впоралися із забезпеченням фундаментальних демократичних принципів і стандартів. Прикро, але економічна стагнація, політичний екстремізм, занепад середнього класу визначають реалії світу після кінця історії. Отож, довелося визнати, що більшість тих фундаментальних питань, які мав на увазі Ф. Фукуяма, залишилися невирішеними. Низка дослідників почали писати про «відродження історії», «історичний поворот» чи історію після кінця історії (Arquilla, 2011). І це одна з тих ознак стану метамодерну, яку визначають як домінантну.

Минуле реактивоване і переакцентоване у контексті війни росії проти України. Історики від Тімоті Снайдера до Юваля Харрарі вдалися до глибинного аналізу минулого України та росії у спробі осягнути, нарешті, не лише відмінності між цими колективними ідентичностями, а й використати його (минуле — М. Ш.) для пояснення ситуації теперішнього. Тут ілюстративна лекція Марти Богачевської-Хом'як (Bohachevsky-Chomiak, 2022), виголошена на Фулбрайтівському зібранні, де науковиця вдається до занурення в історію і наголошує, що з історичної перспективи росія нагадує матрешку, де замкнутий простір дерев'яної ляльки щоразу уможливорює відтворення її зменшених копій. З іншого боку, низка політологів сьогодні звертаються до історичного зрізу Другої світової війни та процесів денацифікації і проводять паралелі не задля ефективності риторики, а щоб осмислити ті прогалини, які частково уможливили гірке сьогоднішнє. Отож, зіронізовані постмодернізмом наративи минулого (пере)утверджують свою вагу і корисність для сучасного, стають дорожніми картами для вирішення сучасного розколу світу.

Робін ван ден Еккер (van den Akker), роздумуючи про метамодерний історизм, пише, що поняття «кінця», яке пронизувало стан постмодерну, заблокувало історичну уяву задля зони комфорту постмодернізму. У постмодернізмі, продовжує дослідник, уявити історичний момент неможливо і це призвело до історичної амнезії та кінця історії. Тут, на мою думку, варто згадати і працю А. Негрі та М. Гарта «Імперія» (Hardt & Negri, 2000), в якій вони пишуть, що історія для імперії непотрібна, адже імперія це — тотальність, яка не має ні початку, ні кінця. Тому кінець історії у логіці постмодернізму збігається з фізичним та економічним пануванням імперії.

Наступний фактор, що спровокував прощання з історією це, за словами Ф. Джеймісона, постмодерністська ейфорія переживання моменту тут і зараз, де буття складається з низки непов'язаних між собою моментів теперішнього. Сьогодні ж маємо, за словами Р. ван ден Еккера, новий метамодерний режим історичності, коли розкриття минулого сприяє побудові можливостей майбутнього. Цю ідею далі екстраполює Джош Тот (Josh Toth), який вказує на різницю між історіографічною метапрозою постмодер-

нізму та історіопластичною метафікційністю сучасної літератури. Пластичність минулого полягає в тому, що травма може бути опрацьована, вилікувана чи принаймні прийнята/визнана. Досвід минулого незіронізований, а відрефлексований для побудови будучини. Як зазначає в одному з інтерв'ю Оксана Пахльовська, «Те, що ми здобули в результаті війни, цієї страшної катастрофи, ми повинні перетворити свідомо, холодно, жорстко, раціонально в позитивний набуток» (Пахльовська, 2022).

Розмислюючи над відмінністю постмодернізму і метамодернізму щодо спадщини минулого та його осмислення, Т. Вермулен підкреслює, що якщо постмодернізм за допомогою пародії і пастишу (про що писав Ф. Джеймсон) повторно використовував (recycle) попередню масову культуру і канонічні художні тексти, то метамодернізм використовує капітал минулого, щоб «ресигніфікувати теперішнє і уявити по-іншому майбутнє» (van den Akker, 2017, р. 10). Іншими словами, якщо постмодернізм применшував вартість минулого, то метамодернізм, навпаки, додає її йому.

У ширшому плані йдеться загалом про відмову від «відчуття кінця», від імпульсів цинізму, іронії, деконструкції, які пронизують філософію та естетику постмодернізму. Натомість ознаки повернення маємо вже у таких назвах, як Новий романтизм, Нова щирість, Нова естетика, які сигналізують про спраглисть за тими дискурсами і практиками, що були втрачені чи спотворені постмодерною ідеологією. Метамодернізм, пише Т. Вермулен, по-іншому ставиться до реалізму та модернізму, аніж постмодернізм. Словник метамодернізму як культурної доміанти сучасного історичного процесу оприявнює відхід від постмодерної чутливості. Водночас метамодернізм є реакцією на постмодернізм та стан кризи глобального капіталізму. Сучасний історичний момент характеризується постійним коливанням, що підриває «фіксовані чи консолідовані позиції» (van den Akker, 2017, р. 6).

Т. Вермулен використовує поняття «структура відчуття», запропоноване Р. Вільямсом, для окреслення сутності метамодернізму. Сам Р. Вільямз дав таке визначення: «структура відчуття глибоко закорінена і тісно вплетена у наше життя; її складно виокремити з нього і підсумувати в якомусь визначенні; ймовірно, що лише у мистецтві — у цьому і полягає його важлива

роль — її можна зреалізувати і комунікувати як цілісний досвід» (Williams, 1979, р. 159). Відтак структура відчуття — це те, що відчувається чи переживається як спільний історичний колективний досвід, і яка може бути виражена чи оприсутнена лише через мистецтво. Важливо звернути увагу на такий момент у розмислах Р. Вільямза: «співвідносити твір мистецтва із будь-якою частиною реальності — це добре, (...) але буває й так, що у творі залишаються елементи, які не мають зовнішніх відповідників» (Williams, 1979, р. 65), і саме ці моменти артефакту, на думку автора, і є структурою відчуття. Іншими словами, це — елемент реальності, який її наповнює чи пронизує (тут доречно згадати «ауру» В. Беньяміна або ж «дух часу» Н. Кобринської), але який не має конкретного матеріального чи фактичного кореляту.

Афект. Після постмодерного згасання афекту, який детально пояснив Ф. Джеймсон, зіставивши твори Ван Гога «Черевики» й Енді Воргола «Туфлі з діамантовим блиском», маємо повернення афекту, про що багато пишуть останніми роками (найбільш відомі тут праці Б. Массумі (Massumi, 2002)). Це повернення афекту відчутне у намаганні, як пише Елісон Гіббонс, «артикулювати значимі емоційні реакції чи когнітивні відгуки на сьогочасну ситуацію, в якій інша афективна реальність прийшла на зміну вчорашній фрагментованій ейфорії» (цит. за van den Akker, 2017, р. 85). Повернення афекту відчитуємо і в реакції тих європейців, які відчинили свої двері для українських біженців. Емпатія визначає структуру відчуття, коли 7,5 мільйонів українців були змушені покинути рідні домівки і знайшли прихисток у помешканнях чи тимчасових притулках по всьому світу. Спраглисть до щирих відносин і простого спілкування вочевиднилася у момент, коли емоційний досвід війни, пережитий мільйонами українців, знайшов відгук серед тисяч іноземців. Герменевтика самості сьогодні сильно маркована розумінням того, що ми перебуваємо у тісному зв'язку не лише з іншими людьми, а й закорінені в обставини, які провокують наші реакції та відчуття. Як пише Елісон Гіббонс, ознака сучасності — ідентичність, яка перебуває у взаємозв'язку з іншими і прагне міжособистісних стосунків (цит. за van den Akker, 2017, р. 130).

Війна посилила «герменевтику емоції» і прагнення оповісти про конкретний особи-

стий досвід без постмодерної гри чи позірності. Глибинність психологічного афекту, за Ф. Джеймісоном, полягає в емоційному реагуванні на довколишнє середовище. Для метамодерної ідентичності афект займає чільне місце і замінює плиткість, неглибинність і неемоційність постмодерного стану. Проте у контексті сучасної війни самість приречена не лише на переживання глибинного афекту, а й емоційного конструювання себе з роздроблених і розсіяних моментів, які допомогли їй вистояти і зберегти людське. Тобто у виокремленні тих значущих моментів гіркої реальності, які не згущують негативні структури відчуття, а тих, які животно зцілюють наші зранені душі і відкривають простір для емоційного відновлення. Правдиве і щире переживання сьогоdnішнього моменту — це те, що підтверджує метамодерну домінанту, але це також і те, що об'єднує нас як національну спільноту. Національну спільноту не як словесне кліше, девальвоване постмодернізмом, а як реальність війни, яка повертає нас до забутих пластів колективного досвіду і до щирості переживання моменту.

Третя домінанта метамодернізму, а саме **глибинність**, тісно пов'язана з дискурсом переосмислення іронії. Як слушно зазначає Лі Константіну (Konstantinou, 2016), будь-яке теоретизування про сучасну культурну домінанту мусить передусім стосуватися складної проблеми іронії. Багато філософів писали про те, що іронія померла чи закінчилася після 11 вересня 2001 року. Проте, саме сучасна війна в Україні, стане відліком часу пост-іронії, коли маємо гірке усвідомлення того, що тривале панування іронічного модусу спричинило втрату опори загалом і людство потребує емоційного, мистецького і філософського ґрунту, потребує нового словника для щирої вербалізації свого досвіду, оскільки традиційні словесні форми девальвовані постмодерною грою. Іронія, зазначає Адам Котско (Kotsko, 2010), як механізм захисту від важкої реальності капіталізму, виснажилася, і залишила нас наодинці зі складним світом сучасності. Звідси сьогodні оновлення досвіду вимагає карбування нового словника, заґрунтованого на реаліях емоційного переживання війни. Пост-іронія тісно пов'язана із Новою щирістю, іноді її вважають симптомом останньої. У контексті художньої літератури вона оприявнюється через великий

відсоток автобіографізму, самоаналіз і глибоку рефлексивність, чутливість. Адам Келлі визначає Нову щирість як метод взаємодії зі світом, коли «прогнозування реакції з боку інших людей набуває першочерговості для дій суб'єкта» (Kelly, 2010, p. 136).

Ситуація пост-іронії проявляється у гіркому усвідомленні того, що принижені іронією наративи чи практики минулого раптом виявилися необхідними для виходу з сучасної кризи. У контексті війни маємо наратив нації і колективної ідентичності, які зазнавали постійного тиску у контексті пізнього капіталізму і його кореляту постмодернізму. Глобалізація капіталу спричинила виникнення ідей про кінець націй-держав, які неспроможні вижити у ситуації глобалізації. Водночас саме наратив нації, як і наратив минулого, набув особливої ваги у контексті війни. До слова тут зауважити, що самі ці наративи не просто реактивізуються чи витягуються з минулого, вони поглинають досвід трагічної сучасності і відтак відновлюють чи оновлюють свій зміст і значимість. Іншими словами, війна спричинює нові сенси, які нашаровуються чи, краще сказати, переорієнтовують конвенційні поняття або дискурси. Глибинність і занурення стають алгоритмами для дій у сучасному контексті. У такому разі, пише Лі Константіну, «не має значення, чи ви працівник стартапової компанії, чи музикант, чи письменник, ви маєте виховувати і підтримувати щирю посвяту, внутрішню мотивацію і палку відданість» (van den Akker, 2017, p. 102).

Висновки. Війна росії проти України виразила кінцевий занепад постмодерної домінанти, центрованої на пост-історичності, іронії, зневазі до великих наративів, згасанні афекту, пародії та передчутті кінця історії. Пережиття сучасного моменту спричинює потребу в переосмисленні тих теорій і практик, що були започатковані модернізмом і розвинуті постмодернізмом. Звідси маємо повернення до минулого як досвіду, якого потребуємо, до емоційної щирості і глибинної рефлексивності. Усі ці маркери сигналізують про настання нової домінанти, яку Т. Вермулен і Р. ван ден Еккер означили як метамодернізм. Загалом підставово стверджувати, що структури відчуття метамодернізму виразилися і набули нового змісту через контекстуалізацію у реалії сучасної війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пахльовська, О. (2022). *Ми маємо сказати, що українська література на всіх етапах була частиною динаміки європейської культури*. LB.ua., 5 серпня. Режим доступу: https://lb.ua/culture/2022/08/05/525300_oksana_pahlovska_mi_maiemo.html
2. Arquilla, J. (2011). The (B)end of History. Francis Fukuyama was wrong, and 2011 proves it. *Foreign Policy*, 27 December. Retrieved from: <https://foreignpolicy.com/2011/12/15/the-bend-of-history/>
3. Bohachevsky-Chomiak, M. *Smudged Narrative: Why Ukrainians Differ from Russians*. [Video]. YouTube. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=rVRgPiMoy1I>
4. Fukuyama, Fr. The Future of History. Can Liberal Democracy Survive the Decline of the Middle Class? *Foreign Affairs*, 2012. January/February. Retrieved from: <https://www.foreignaffairs.com/articles/2012-01-01/future-history>
5. Fukuyama, Fr. (1992). *The End of history and the last man*. London: Penguin.
6. Hardt, M., Negri, A. (2000). *Empire*. Cambridge, Massachusetts & London, England: Harvard University Press.
7. Josephson Storm, J. (2021). *Metamodernism: The Future of Theory*. Chicago: University of Chicago Press.
8. Kelly, A. (2010). David Foster Wallace and the New Sincerity in American fiction. In *Consider David Foster Wallace: critical essays*. David Hering (Ed.). Los Angeles: Sideshow, 131 — 146.
9. Konstantinou, L. (2016). *Cool characters: irony and American fiction*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
10. Kotsko, A. (2010). *Awkwardness*. Winchester, UK: Zero Books.
11. Massumi, B. (2002). *Parables for the virtual: movement, affect, sensation*. Durham, NC; London: Duke University Press.
12. Van den Akker, R., Gibbons, A., Vermeulen, T. (Eds.). (2017). *Metamodernism: Historicity, Affect, and Depth After Postmodernism*. United Kingdom: Rowman & Littlefield International.
13. Williams, R. (1979). *Politics and letters: interviews with New Left Review*. London: New Left Books.

REFERENCES

1. Arquilla, J. (2011). The (B)end of History. Francis Fukuyama was wrong, and 2011 proves it. *Foreign Policy*, 27 December. Retrieved from: <https://foreignpolicy.com/2011/12/15/the-bend-of-history/>
2. Bohachevsky-Chomiak, M. *Smudged Narrative: Why Ukrainians Differ from Russians*. [Video]. YouTube. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=rVRgPiMoy1I>
3. Fukuyama, Fr. The Future of History. Can Liberal Democracy Survive the Decline of the Middle Class? *Foreign Affairs*, 2012. January/February. Retrieved from: <https://www.foreignaffairs.com/articles/2012-01-01/future-history>
4. Fukuyama, Fr. (1992). *The End of history and the last man*. London: Penguin.
5. Hardt, M., Negri, A. (2000). *Empire*. Cambridge, Massachusetts & London, England: Harvard University Press.
6. Josephson Storm, J. (2021). *Metamodernism: The Future of Theory*. Chicago: University of Chicago Press.
7. Kelly, A. (2010). David Foster Wallace and the New Sincerity in American fiction. In *Consider David Foster Wallace: critical essays*. David Hering (Ed.). Los Angeles: Sideshow, 131 — 146.
8. Konstantinou, L. (2016). *Cool characters: irony and American fiction*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
9. Kotsko, A. (2010). *Awkwardness*. Winchester, UK: Zero Books.
10. Massumi, B. (2002). *Parables for the virtual: movement, affect, sensation*. Durham, NC; London: Duke University Press.
11. Pakhlovska, O. (2022). *My maiemo skazaty, shcho ukrainska literatura na vsikh etapakh bula chastynoiu dynamiky yevropeiskoi kultury*. LB.ua., 5 serpnia. [In Ukrainian].
12. Retrieved from: https://lb.ua/culture/2022/08/05/525300_oksana_pahlovska_mi_maiemo.html
13. Van den Akker, R., Gibbons, A., Vermeulen, T. (Eds.). (2017). *Metamodernism: Historicity, Affect, and Depth After Postmodernism*. United Kingdom: Rowman & Littlefield International.
14. Williams, R. (1979). *Politics and letters: interviews with New Left Review*. London: New Left Books.